

AMERİKA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİYLE İSTATİSTİK VE KAMUOYU

Necmi GÜRSAKAL*

ÖZET

Bu çalışmada istatistiğin son derece gelişmiş olduğu Amerika ile istatistiğin henüz gelişmekte olduğu ülkemiz ele alınarak, istatistik-kamuoymu ilişkileri değerlendirilmektedir. Amerika'da 1980'li yıllardan sonra bir meslek olarak istatistik ve istatistikçinin, topluma katkılarının karşılığında hakettiği yerde bulunup bulunmadığı daha yaygın bir şekilde tartışılmıştır. Ayrıca Amerikalı istatistikçiler, "halkla ilişkiler", "toplumsal Sorumluluk", "kalite kontrolüne önem verme", "istatistiklerin öncelik sırası" gibi konuları da gündeme getirmişlerdir.

Ülkemizde henüz çok yeni bir meslek dalı olan istatistik ise kamuoymu gündemine genelde: Fiyat endeksleri, nüfus sayımları ve seçimlerle ilgili kamuoymu araştırmaları ile gelmektedir. Ancak ülkemizde istatistik konusunda oluşan kamuoymu imajının olumlu olduğunu söylemek çok güçtür ve bu imajın olumluya dönüştürülebilmesi için istatistikle ilgili kişi ve kuruluşlara büyük sorumluluklar düşmektedir.

SUMMARY

In this paper the relation between statistics and public opinion in Turkey and the U.S.A. is evaluated. In the U.S.A. it has been argued more widely whether statistics as a discipline or statisticians receive benefits for their contributions after 1980's. Besides topics like "social responsibility", "public relations", "importance of quality control", "the priority order of statistics" have been included in the statisticians agenda.

In our country, statistics is in its infancy, and in general our publicity interests in statistics are only in relation with price indexes, consensus and public opinion researches of elections. It is also hard to say that statistics has a good image in public opinion. Therefore, a great responsibility should be taken by individuals and institutions of statistics in order to change this image into a positive one.

I. GİRİŞ

Nüfus, arazi ve ülkenin bazı özellikleri hakkında bilgi sahibi olmadan devlet yönetmek son derece güç olduğundan, istatistik uygulamasının devlet kadar eski bir

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

geçmişe sahip olduğu söylenebilir. İstatistik yöntembilimi, istatistiksel işlemlerin uygulanmasından çok daha sonra ortaya çıkmıştır¹. Nitekim, uygulamadan teoriye geçilmesi ve istatistiğin yöntemiyle ilgi konuların sistematik bir şekilde ele alınması onyedinci yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Modern istatistiğin doğuşu ise Jacques Ouetelet ile onsekizinci yüzyıl içinde gerçekleşmiştir².

Bilim tarihi içinde henüz yeni bir bilim dalı olan istatistiğin kamuoyunda, gerek bir bilim dalı gerekse bir meslek olarak tanınması ise çok daha yakın zamanlara rastlar. Çalışmamızda istatistiğin son derece gelişmiş olduğu Amerika ile istatistiğin henüz gelişmekte olduğu ülkemizi ele alarak, istatistik-kamuoyu ilişkilerini değerlendirmeye çalışacağız. Amerika örneğimizde istatistik-kamuoyu ilişkisi istatistik konusunda çalışan bilim adamlarının bakış açısından değerlendirilmiş ancak ülkemizde bu konuyla ilgili bilim çevrelerinin düşüncelerini yansıtan yeterli kaynak olmadığından, ülkemiz açısından konu daha çok basın organlarının görüşleri çerçevesinde incelenmiştir.

II. "DOĞAN GÜNEŞ"TEN "ASLA TESLİM OLMAYACAĞIZ"A DÖNEN BAKIŞ AÇISI: AMERİKA 1977-1980

Franklin A.Graybill 1977 yılında yayınlanan bir çalışmasında, American Statistical Association ve istatistik mesleği için güneşin batmakta değil, doğmakta olduğu görüşünde olduğunu belirtiyor. Yine aynı yazara göre, toplumdaki veri ve bilgi patlaması karşısında olan istatistik mesleği, geçmişte insanlığın refahına katkıda bulunmuştur ve gelecekte de bulunacaktır. Ayrıca Franklin A.Graybill, bu konuda yeter derecede iyimser olduğunu ekleyerek, istatistiğin henüz "bebeklik" dönemini yaşadığını, önündeki geleceğin sınırsız olduğunu ve uygarlığa katkıda bulunan etkinlikler arasında istatistiğin merkezi bir role sahip olacağını da belirtmektedir³.

İstatistik mesleğine ilişkin aynı iyimser görüşlere 1978 yılında yayınlanan bir başka makalede de rastlıyoruz. Leslie Kish'in söz konusu makalesinde, "istatistikçilerin verilerini, veri toplanabilecek diğer bütün alanlardan topladıkları ve kendi veri alanları olmadığı için başkaları olmaksızın çalışamayacakları; ancak başka alanlarda çalışanların da istatistikçiler olmaksızın yapamayacakları" ileri sürülüyor. Yine aynı makalede yazar, iyimser insanı "geleceğin belirsiz olduğunu düşünen kişi" şeklinde tanımlayarak, istatistikçi gözüyle mesleğinin geleceği konusunda iyimser olduğunu açıklıyor⁴. Şüphesiz bu çalışmada yer alan düşüncelere karşın, yapılan "iyimser" tanımı bu düşüncelere gölge düşürse bile, 1977 ve 1978 yıllarında Amerikan istatistikçilerinin mesleklerinin geleceğine olumlu baktıklarını söyleyebiliriz.

Ele aldığımız çalışmalarda iyimser görüşlerle birlikte bazı özeleştiriler de yer almaktadır. Örneğin bu çalışmalarda, "Temel eksikliğimizin, profesyonel istatistik-

1 Serper Özer, Uygulamalı İstatistik — 1, Filiz Kitabevi, İstanbul-1985, s. 4-6.

2 Cömlekçi Neclâ, İstatistiğin Tarihçesi, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 20 Eskişehir-1985. s. 49.

3 Graybill A. Franklin, "What Lies Ahead?", JASA, March 1977, Volume 72 Number 357, s. 7-10.

4 Kish Leslie, "Chance, Statistics, and Statisticians," JASA-March 1978, Volume 73, Number 361, s. 1-6.

çilerle, çalışmalarında istatistik kullanmak zorunda olan profesyonel olmayan istatistikçiler arasındaki iletişim noksanlığı olduğuna inanıyorum. Bunu gerçekleştirmek kolay değildir ve bu sorumluluk bize düşmektedir⁵ ve "Yayınlarımızdan gurur duyuyoruz ancak yine de yayınlarımızda uygulamaya yönelik bir denge kurmaya çalışmalıyız"⁶ şeklinde özeleştirilere rastlanmaktadır. Sözkonusu özeleştirileri, daha sonraları Amerikan istatistikçilerinin önem verecekleri "toplumsal sorumluluk" konusunun habercileri olarak da değerlendirebiliriz.

1980 yılında H.O. Hartley tarafından yazılan bir makalede⁷ ise özeleştirinin dozunun arttığını görüyoruz. Öyle ki, H.O. Hartley'e göre "İstatistikçiler, istatistik kullanımının gerekmediği problemlerde istatistiği zorlama bir şekilde kullanmaktan kaçınmalı ve sık sık yaptıkları istatistiğin en çok gerekli olduğu problemlerde kullanılmaması hatasına düşmekten vazgeçmelidirler." Yeni aynı çalışmada sorulan "Kamu sektöründeki kaç başarısızlıktan, bunların makul olmayan büyüklüklerdeki riskleri istatistiksel çözümlerle açıklanarak kaçınılabildi?" sorusuyla da istatistiğin gerektiğinde kullanılmadığı bir defa daha vurgulanmaktadır.

H.O. Hartley'in makalesinde, Leslie Kish'in 1978 yılında belirttiği "başka alanlarda çalışanların istatistikçiler olmaksızın yapamayacakları" görüşüne biraz esneklik getirilerek bu görüş, "İstatistikçilerin başka alanlarda çalışan kişileri, istatistikle uğraşarak zamanlarını boşa harcadıklarına inandırmak zorunda oldukları ve inandıracakları, "şekline dönüşmektedir. Daha da ilginç olan nokta, bu makalenin "Mesleki kişiliğimiz tahrip edilirken boş oturmayacağız" meydan okuması ve Wiston Churchill'den "Kolejlerde ve üniversitelerde çarpışacağız, ekonominin kamu ve özel olmak üzere tüm sektörlerinde çarpışacağız ve asla teslim olmayacağız." alıntısıyla son bulmasıdır.

Verilen alıntılardan da anlaşılabilir gibi, 1977 yılında bir disiplin ve bir meslek olarak istatistik "doğan güneş" iken 1980 yılında Wiston Churchill'in II. Dünya Savaşı koşullarında söylediği "asla teslim olmayacağız" noktasına gelmiştir. Şüphesiz burada verilen görüşlerin öznel oldukları ve istatistiğin Amerika'daki 1980 yılı koşulları ile II. Dünya Savaşı koşulları arasında bir benzetme bile olsa paralellik kurulamayacağı ileri sürülebilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu görüşleri öne süren kişilerin görüşleri, onların istatistiğe yıllarını vermiş kişiler olmaları nedeniyle, kamuoyunun genel düşüncelerinden daha olumlu ve yapıcı görüşler olsa gerektir.

Kötümser görüşlere neden olarak akla gelen diğer bir etken ise, Amerikan istatistikçilerinin ülkelerinde Vietnam Savaşı sonrası yaşanan "güven bunalımı" çerçevesindeki genel kötümserlik havasından etkilenmiş olmalarıdır. Ancak bu tür toplumsal koşulların etkisi ne olursa olsun, yine de 1977'den 1980'e Amerikalı istatistikçilerin geleceğe yönelik beklentilerinde olumsuz bir gelişmenin varlığından söz edilebilir.

5 Graybill A. Franklin, "What Lies Ahead?", JASA, March 1977, Volume 72, Number 357, s. 10.

6 Kish Leslie, "Chance, Statistics and Statisticians," JASA, March 1978, Volume 73, Number 361, s. 5.

7 Hartley H.O., "Statistics as a Science and as a Profession," JASA, March 1980, Volume 75, Number 369, s. 7,

III. A.B.D. KAMUOYUNDA İSTATİSTİK: 1980 SONRASI GÜNDEMİ

Birey olarak istatistikçilerin ve bir meslek dalı olarak istatistiğinin, Amerikan kamuoyunda, katkılarının karşılığı olarak hakettiği yeri sağlayıp sağlayamadığı tartışmalıdır⁸. İstatistiğinin Amerikan kamuoyunda bir bilimsel disiplin olarak algılanmasına engellerden biri, istatistikçinin "sadece beyzbol, futbol, basketbol gibi sporların kayıtlarını tutan; Dow Jones menkul değerler ortalamalarını derleyen bir kişi" olarak düşünülmesidir⁹. Bu sorunun çözümü için "Hedefler: Neredeyiz? Nerede Olmalıyız" adlı makalesinde¹⁰ R.L. Anderson şu örneği veriyor:

"Tüketici fiyat endeksleri televizyonda yayınlandığında çok az sayıda seyirci, elde edilen endeksin hesaplanması için gerekli, endeks formülünün oluşturulması, verilerin toplanması ve sonuçların analizi gibi, karmaşık istatistiksel aşamaların farkındadır. Ancak durum ne olursa olsun, istatistikçinin bu operasyonda oynadığı çok önemli rolü kamuoyuna anlatmak zorundayız. Bu sorun Amerikan İstatistikçiler Derneği Eğitim Bölümü tarafından çeşitli yayın organlarında yapılacak açıklamalarla çözümlenebilir".

I. Richard Savage, istatistiğe ilişkin çabaların yürütülmesinde tartışmaların sadece teknik olduğunu ve olayın siyasal boyutlarının gözönüne alınmadığını 1985 yılında yayımlanan bir çalışmasında belirtmektedir¹¹. Yazar bu çalışmasında George Orwell'in "1984" adlı romanından ve bir Amerikan Hükümeti raporundan verdiği iki farklı, ekstrem bakış açısıyla şu soruyu gündeme getiriyor: "İstatistiklerin kullanımında düşünülen öncelik sırası nedir?" Şüphesiz istatistikler gerek makro, gerekse mikro birimlerin kullanımı birarada düşünülerek hazırlanmalıdır. Bununla birlikte, I. Richard Savage'in sorusu, uygulamada bunlardan hangisine öncelik tanındığını belirlemeye yönelik bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle sorumuz, "İstatistikler kamu yöneticilerinin mi yoksa halkın mı bunları öncelikle kullanacakları düşünülerek düzenlenmekte ve hazırlanmaktadır?" olmaktadır.

Bu soruyla ilgili olarak bir bilim-kurgu romanı olmakla birlikte, futuroloji konusunda edebiyatçıların bilim adamlarından daha başarılı oldukları görüşü doğrultusunda, George Orwell'in romanındaki istatistiğe bakış açısını vermek yararlı olacaktır.

"Bu sadece saçmalığın bir parçasının, diğeriyle ikame edilmesiydi. İlgilendiğiniz materyalin büyük kısmının gerçek dünya ile ilişkisi, doğrudan söylenen bir yalanın içerdiği ilişki kadar bile yoktu. İstatistikler orjinal biçimlerinde olduğu kadar, rektifiye edilmiş biçimlerinde de fanteziydi. Çoğu zaman onları kafanızdan uydurmanız bekleniyordu"¹².

Böyle bir bakış açısından istatistiklerin amacı, öncelikle toplumun bilgilendirilmesi ya da daha doğru bir deyişle yanıtlanması olmaktadır. Yoksa bu düşünce çer-

8 Bradley A. Ralph, "The Future of Statistics as a Discipline," JASA, March 1982, Volume 77, Number 377, s. 3.

9 Anderson R.L., "Goals: Where Are We and Where Should be Going? JASA, June 1984, Volume 79, Number 386, s. 255.

10 A.g.k., s. 255.

11 Savage I. Richard, "Hard-Soft Problems", JASA, March 1985, Volume 80, Number 389, s.1.

12 Orwell George, 1984, New American Library, New York-1983.

çevesi içinde istatistiğin kamu yöneticilerinin verecekleri kararlara temel oluşturmak için analiz amacıyla kullanılması sözkonusu değildir.

Diğer taraftan, Amerikan Hükümeti'nin yayınladığı bir rapora göre ise öncelik sırası şu şekildedir¹³:

- 1) Nüfus sayımının yapılması,
- 2) Ulusal ekonomik koşullarla ilgili temel zaman serilerinin politika saptanabilmesi amacıyla yayınlanması (fiyat endeksleri ve diğer ekonomik istatistikler gibi.),
- 3) Federal birimlerin karar verebilmeleri amacıyla düzenlenen istatistikler (sosyal istatistikler),
- 4) Özel kuruluş ve kişilerin kullanım amaçları için hazırlanan istatistikler.

George Orwell'in bilim-kurgu romanının aksine Amerikan Hükümet Raporu, özel sektörün ve bireylerin istatistik gereksinmelerini öncelik sırasında en sona yerleştirmektedir. Burada konumuz olmakla birlikte, yapılabilecek diğer bir saptama, Amerikan liberal ekonomik toplumsal düzeninin özel kişi ve kuruluşlara verdiği önem ve önceliklerle, istatistik konusunda bireylerin ve özel kuruluşların en son sırada yer almasının yarattığı çelişkidir.

İstatistiğin kamuoyunda doğru bir şekilde algılanabilmesi için R.L. Anderson, istatistikçilerin çevre kirlenmesi konusunda daha ayrıntılı ve ağırlıklı çalışmalar yapmaları gerektiğini ileri sürüyor. Bu görüşe göre, "Hayvanlar üzerinde kirleticilerin etkisiyle ilgili yapılan deneylerden elde edilen bilgiler insanlar için kullanılabilir mi?" ve "Kanser, doğumdan önce oluşan sakatlıklar gibi sağlık problemleri, kirli alanlarda kirlenmemiş alanlara göre daha çok mudur?" şeklindeki problemler üzerinde çalışılması, istatistiğin kamuoyundaki imajını olumluya çevirebilecek konulardır¹⁴.

Kalite kontrolü konusunda II.Dünya Savaşı sırasında sağlanan gelişmenin, savaş yenilgiyle bitiren Japonlar tarafından sahiplenilmesini Amerikan anormalliklerinden biri olarak nitelendiren I. Richard Savage, bu yöntemlerin Japonlara Amerikalılar tarafından tavsiye edildiğini, şimdi ise Amerikan endüstrisinin istatistikçilere bir defa daha "hoşgeldiniz" demesinin saçma olduğunu belirtiyor¹⁵. Yazara göre, kalite kontrolü konusunda Amerikan İstatistikçiler Derneği'nin Amerikan İstatistiksel Kalite Kontrolü Derneği ile ortaklaşa çalışmaları yararlı olacaktır¹⁶.

İstatistikçilerin toplumsal sorumluluğu konusu istatistiğin Amerikan kamuoyunda yanlış algılanmasına neden olan diğer bir konudur. "Vietnam Savaşı sırasında doğru olmayan istatistikler yayınlanırken istatistikçiler neredeydi?", "Karşılaştırmalı askeri güçler konusunda istatistikçiler ne yapıyorlar" ve "İnsan hakları ve özgürlükler konusundaki tartışmalarda hangi istatistiksel yöntemleri önerebilirler?" gibi sorularla irdelenen toplumsal sorumluluk kavramı Amerikan istatistikçilerinin gündeminde yer almaktadır¹⁷.

13 Savage I. Richard, "Hard-Soft Problems," JASA, March 1985, Volume 80, Number 389, s. 1.

14 Anderson, a.g.m., s. 257.

15 Anderson, a.g.m., s. 257.

16 Anderson, a.g.m., s. 258.

17 Anderson, a.g.m., s. 258.

Özetlersek günümüzde Amerikalı bir istatistikçinin gündeminde, istatistiğin kamuoyunda yanlış algılanmasına neden olan engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik şu konular yer almaktadır:

- i) İstatistiçilerin halkla ilişkileri,
- ii) İstatistikçilerin toplumsal sorumluluğu,
- iii) İstatistikçilerin kalite kontrolüne önem vermeleri,
- iv) İstatistiklerde gözönüne alınan öncelik sırası.

IV. TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKLER VE KAMUOYU

Türkiye'de ülkenin ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetleriyle ilgili istatistikleri derlemek, değerlendirmek ve yayınlamak görevi 1984 yılında yayınlanan 219 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'ye göre Devlet İstatistik Enstitüsü'ne verilmiştir.

2. maddenin sadece "Kamuoyu araştırmaları yapmak diğer kuruluşların bu konudaki çalışmalarına yardım etmek" şeklindeki (g) fıkrası, doğrudan bireylerin bilgi gereksinmelerini karşılamaya yönelik bir fıkra olarak yorumlanabileceğine göre; bu maddenin yeri yasal olarak, Türkiye'de yürütülen istatistik çalışmalarında makro karar birimlerinin önceliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca açıktır ki, ülkemiz istatistikleri açısından henüz Amerika benzeri bir "öncelik sırası" tartışmasına çok uzaktır. Bunun yerine ülkemizde tartışılması gereken temel konu kamımızca, istatistiğe gereken önemin verilip verilmediği konusu olmalıdır.

Ülkemiz henüz bir "istatistiklerin öncelik sırası" tartışmasına uzak olmakla birlikte, 1986 yılı sonlarında yaşanan bir olay, bu tür bir tartışmanın ülkemiz içinde ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuştur. 1986 yılı sonunda bilimsel çevrelerde ve ekonomi basınında yaygın olarak tartışılan konulardan biri de bankaların batık kredi miktarlarıydı. Bu arada bir gazete makalesinde¹⁸ "Batık kredilerin 3 trilyon olduğuna bir banka genel müdürünün ekonomi basınından 20 kadar gazeteciyle yaptığı sohbet sırasında karar verildiği; hesaplamaların, hesap makineleri yerine kadehlerle yapıldığı ve bu rakamın sonradan en resmi verilerden daha resmi kabul edilerek üzerinde analizler, yorumlar yapıldığı" anlatılmıştı. Bireylerin tasarruflarını değerlendirirken, bankacılık kesimindeki batık kredi miktarını bilmeleri en doğal haklarıdır. Bu nedenle, bu tür bir rakamın sadece makro karar birimlerinin elinde bulunması ve bu rakamın kamuoyuna açıklanmaması, belki de gerçeği olduğundan fazla gösteren 3 trilyon gibi rakamlara saplanılmasına yol açmıştır. Yine aynı gazete makalesinde yapılan "Ama resmi istatistik ve rakamsal verilerin son derecede az olduğu ve ülkede insanlarımızın rakamlara aç oluşu, yine çoğumuzun doğruluk derecesini araştırmadan rakamları rastgele kullanma özelliğiyle birleşince 3 trilyon rakamı bir anda en resmi verilerden daha resmi, en ince hesaplardan daha titizlikle hesaplanmış bir rakam olarak kabul edildi." biçimindeki yorum, bilgi patlamasının ve haberleşme olanaklarının hızla büyüdüğü ülkemiz içinde mikro birimlere öncelik sırasında makul bir yer verilmemesinin yaratabileceği sakıncayı açıkça ortaya koymaktadır.

18 Tamer Meral, "Trilyonluk Batık Krediler Hesaplanırken Ben de Vardım", Cumhuriyet Gazetesi, 29 Kasım 1986.

iii) Seçimlerle İlgili Kamuoyu Araştırmaları: Ülkemizde uygulamaları henüz çok yeni olan kamuoyu araştırmaları, istatistikle ilgili konuların kamuoyunun gündemine gelmesini sağlayan diğer bir etkidir. Yine 1986 ara seçimi sonları çıkan gazete haberleri, seçimle ilgili araştırmaları yapan özel araştırma gruplarının yayınladıklarını açıklamıştır. Ancak bu özel kuruluşların ülkemizdeki geçmişlerinin henüz çok kısa olmasına karşın bu kuruluş yöneticileri hemen bu haberlerden sonra gazetelere yaptıkları açıklamalarla yöntemlerini, yanlış nedenlerini açıklayarak konunun kamuoyunda yanlış anlaşılması için gerekli çabayı göstermişlerdir²⁰. Bu kuruluşların halkla ilişkiler konusunda etkili olmalarının önemli bir nedeni kamuoyu araştırmalarını basın organlarıyla ortaklaşa olarak yürütmeleridir. Ancak bu tür özel kuruluşlardan çok daha geniş bir teşkilatlanmaya sahip olan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün halkla ilişkileri ile karşılaştırıldığında özel kuruluşların bu konuda gerçekten etkin oldukları sonucuna varılabilir.

V. SONUÇ

A.B.D. istatistik konusunda gelişmiş bir ülke olmasına karşın, Amerikalı istatistikçiler ancak 1980 sonrasında istatistik-kamuoyu ilişkisini çok çeşitli açılardan tartışmaya başlamışlardır. Ülkemiz ise istatistik açısından A.B.D. ile karşılaştırıldığında henüz yolun başında sayılabilir. Bu nedenle, A.B.D. ile ülkemiz koşulları arasında konuyla ilgili çok az benzerlikler olmakla birlikte, bu ülkenin deneyimlerinden istatistik konusunda öğreneceğimiz çok şey olduğunu vurgulamak istiyoruz.

İlk anda ülkemiz için henüz tartışılması lüks olarak değerlendirilebilecek bir "istatistiklerin öncelik sırası" tartışması, gerçekte bu şekilde değerlendirilmelidir. Eğer mikro karar birimlerinin gerçekten rasyonel kararlar vermelerini bekliyorsak, bu birimlerin ancak yeterli bilgiye sahip olduklarında rasyonel kararlar verebileceklerini ve davranabileceklerini de unutmamalıyız.

Kamuoyunda oluşan belirli bir imajı olumsuzdan olumluya çevirmek son derece güç bir iştir. Bu nedenle, bir meslek ve bir bilim dalı olarak istatistiğin toplumumuz belleğine bir "ölü doğum" olarak yerleşmemesi için istatistikle ilgili kişi ve kurumlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu noktada özellikle Devlet İstatistik Enstitüsü'nün konuyla ilgilenerek daha büyük sorumlulukları yüklenmesi gereği de diğer bir gerçektir.

20 Dünya Gazetesi, "Kamuoyu Araştırmalarında Uygulanan Yöntem Ayrıntılarıyla", 8 Ekim 1986.